

Nr 126.

Godkänd av första kammaren den 7 maj 1919.

Godkänd av andra kammaren den 7 maj 1919.

Riksdagens skrivelse till Konungen angående åstadkommande av en förbättrad yrkesstatistik.

(Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 8.)

(Andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande nr 4.)

Till Konungen.

Tvänne enskilda motionärer hava inom riksdagen gjort framställning, i syfte att en allsidig utredning måtte komma till stånd, på vilket sätt behovet av en förbättrad yrkesstatistik må kunna bäst tillgodoses, samt att det förslag, som av utredningen kunde föranledas, måtte föreläggas nästa riksdag.

Förevarande fråga har nästlidet år varit föremål för riksdagens prövning med anledning av en av samma motionärer väckt motion, vilken emellertid på grund av att kamrarna stannade i skiljaktiga beslut ej föranledde till någon riksdagens åtgärd.

Över nu ifrågavarande motion hava yttranden inforrats och avgivits av statistiska centralbyrån, kommerskollegium, socialstyrelsen, Sveriges industriförbund, Sveriges allmänna lantbrukssällskaps arbetsutskott, svenska arbetsgivareföreningen samt landsorganisationen i Sverige.

I samtliga dessa yttranden liksom i de nästlidet år till riksdagens vederbörande utskott avgivna yttranden i förevarande ämne har vitsordats behovet av att en utredning om förbättrad yrkesstatistik kommer till

stånd. I de skrivelser, som såväl innevarande år som år 1918 inkommit från de statistiska ämbetsverken, framhålles, att man huvudsakligen har att välja på två utvägar härför. Den ena utvägen är att åstadkomma partiella förbättringar vid insamlingen och bearbetningen av primäruppgifterna till centralbyråns nuvarande yrkesstatistik i samband med folkräkningarna. Den andra är att anordna en verklig yrkesräkning enligt kontinentalt mönster. Då emellertid en särskild yrkesräkning icke får anses medföra, att den vanliga yrkesstatistiken i samband med folkräkningarna blir obehöflig, torde man kunna säga, att de båda utvägarna icke utesluta, utan tvärtom komplettera varandra.

Såsom inhämtas av det utlåtande i förevarande ämne, som vid 1918 års riksdag avgivits av andra kammarens vederbörande tillfälliga utskott, har den år 1905 tillsatta särskilda kommittén för utredning angående större planmässighet i vår officiella statistik uti underdånig skrivelse den 31 december 1909, vilken finnes intagen i kommitténs år 1910 avgivna betänkande, framhållit, hurusom materialet till de svenska folkräkningarna, vilka ägde rum vart tionde år, företedde olikhet med förhållandet inom de flesta andra länder. Medan i dessa länder uppgifterna till folkräkningarna lämnades av personerna själva och insamlades av särskilda räknare, utgjordes materialet för de svenska folkräkningarna — fränsett Stockholm — uteslutande av utdrag ur församlingsböckerna. Det i Sverige använda systemet hade sina företräden. Fördelarna lågo dels däruti, att uppgifterna om ålder, civilstånd, nationalitet och födelseort m. m. vore synnerligen tillförlitliga, dels ock framför allt i systemets billighet. Men systemet hade tillika tvänne väsentliga brister, vilkas avhjälpande syntes vara oavvisligt. Dels uppgåves nämligen själva befolkningssiffran något för lågt, dels och framför allt vore uppgifterna om befolkningens yrken mycket otillfredsställande.

Stadgandena i kungl. förordningen den 10 juni 1910 dels därom att en var, som vore skyldig avlämna skriftlig uppgift till mantalsskrivningen för år 1911, jämväl skulle till ledning för folkräkningen den 31 december 1910 avgiva särskild yrkesuppgift enligt fastställt formulär, dels ock att kommunalombud skulle till ifrågavarande mantalsskrivningsförrättning utses till ett antal av minst ett för varje påbörjat tusental innevånare i kommunen, medförde visserligen förbättringar i yrkesstatistiken, men vore ej tillfyllestgörande.

I uttalande av statistiska centralbyrån vid publicerande av den del av redogörelsen för folkräkningen 1910, som behandlar folkmängdens fördelning efter yrken, framhölls vidare av nyssnämnda ämbetsverk olägen-

heterna utav den dåvarande husförhörslängden såsom yrkesregister. De förnämsta av bristerna i berörda hänseende vore, att en mängd personer kvarstode under benämningar å yrken, som de länge sedan upphört att utöva; att många andra, som vore i sin arbetskraftigaste ålder och helt säkert i verkligheten utövade något näringsfång, saknade varje yrkesbeteckning, samt att ett oproporcionerligt stort antal personer ginge under tämligen obestämda beteckningar, bland vilka »arbetare» och »fabriksarbetare» torde vara de vanligaste. I samband härmed kunde ock påpekas den omständigheten, att en och samma benämning kunde i olika landsändar få en stundom något skiftande, stundom åter helt avvikande innebörd. Som en olägenhet med församlingsboksutdragen finge slutligen nämnas, att de svårligen medgäve en statistik över kombinationen av olika yrken. Fullständigt kunde dessa brister i statistiken avhjälpas endast genom en särskild yrkesräkning. I sammanhang härmed ville ämbetsverket erinra om skillnaden mellan de upplysningar, som erhöles vid en dylik särskild yrkesräkning, och de, som kunde erhållas vid en vanlig folkräkning. Yrke-räkningen kunde giva mycket noggrannare besked om de särskilda yrkes-specialitéerna samt, därest så önskades, kombineras med undersökningar om använda arbetsmetoder, växelverkan mellan de olika näringsgrenarna o. s. v. Varje yrkesutövare plägade vid en dylik räkning upptagas under det arbetsställe, där han vore sysselsatt. Vid de allmänna folkräkningarna finge man endast reda på antalet personer, som sysselsattes i de olika yrkena, utan några som helst upplysningar om yrkets drift; men man erhöles i stället en annan upplysning av värde, i det att folkräkningen lämnade uppgift ej blott å antalet yrkesutövare, utan även å det antal personer, som underhölles av de yrkesidkande huvudpersonernas arbete.

I 1918 års vederbörande utskotts betänkande i ämnet har erinrats, hurusom en ändring i mantalsskrivningsförrordningen, avseende yrkesstatistikens förbättring, sedermera företagits genom kungl. förrordningen den 14 juni 1917, varigenom föreskrivits, att antalet kommunalombud skall bestämmas av Eders Kungl. Maj:ts befallningshavande, samt att vidare den ändringen genomfördes, att vid mantalsskrivningen för varje arbetsgivare, hos vilken i regel under året äro anställda högst sju tjänare eller andra arbetare, i därför avsedda kolumner utsättas antalet sådana arbetare, med uppgift om antalet arbetare i varje slag av rörelse eller verksamhet, som av samma arbetsgivare utövas. Avsikten med sistnämnda ändring hade varit att bereda möjlighet att särskilja självständiga företagare från arbetare, anställda hos annan person.

Trots dessa förändringar i mantalsskrivningsförfordningen kunde dock frågan om erhållande av tillförlitliga primäruppgifter om befolkningens yrken ändock icke anses tillfredsställande löst.

I det ovan omförmälda utlåtande, som innevarande år avgivits till riksdagens vederbörande utskott av Sveriges allmänna lantbrukssällskaps arbetsutskott, har framförts en del betydelsefulla önskemål i förevarande hänseende.

Till en början har därvid erinrats om, att den av arbetsutskottet på sin tid tillsatta kommittén för vissa utredningar i lantarbetarfrågan funnit anledning att i fråga om en yrkesräkning bland annat uttala sig på följande sätt:

När man inför befarade eller redan yppade svårigheter för landets modernäring, att i framtiden få vid sig behålla en för dess vidmakt-hållande eller utveckling nödig befolkningsstock, ville söka korrektiv mot den sedan decennier pågående avfolkningen av landsbygden, vore det av stor vikt att känna densamma icke endast till dess omfattning utan även till dess art. Det vore sålunda önskvärt att ha en ingående, siffermässig kännedom om icke endast, hur flykten från näringen fördelade sig på olika yrkeskategorier och åldersklasser inom desamma, utan också huru dessa, som övergåve jordbruket, ginge in i andra yrken, i vad mån de inom det först valda av dessa kvarbleve, i vilken omfattning de eventuellt senare återginge till jordbruket m. m. Vidare vore det för frågans studium av stor vikt att äga en ingående kännedom om omsättningen inom yrket och även att få en bättre fördelning på säkrare bestämda yrkeskategorier därinom än den, som nu stode till buds.

Då kommittén som en utgångspunkt för sina arbeten velat söka uppgifter av detta slag genom en bearbetning av det material, som återfunnes i våra folkräkningsberättelser, hade den med beklagande kunnat konstatera, huru föga detta därutinnan kunde giva. Och då nu snart förberedelserna för en ny folkräkning skulle begynna, hade kommittén icke velat underlåta att för sin del framhålla vikten av, att, därest vår nästa folkräkning icke, såsom också ifrågasatts, skulle bliva förbunden med en fullständig och på modärn grund lagd yrkesräkning, vid uppgörandet av planen för densamma ingenting bleve försummat, som kunde bidra till att skapa klarhet över de förhållanden, varom här ovan talats. Och att ingenting därvidlag försumrades vore, syntes det, icke endast ett jordbruksintresse utan i vidaste bemärkelse ett riksintresse — vad det gällde, vore även att få ett pålitligt utgångsmaterial för bedömandet av, huru hårt hela det övriga näringslivets reservkälla för arbetskraft kunde anlitas utan att sina.

Arbetsutskottet har framhållit, att utskottet i anledning av ovan anmärkta och i övrigt av omförmälda kommitté framförda synpunkter, uti skrivelse till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet anhållit, att, vid uppgörandet av program antingen för nästa folkräkning eller för en eventuell yrkesräkning, tillfälle gäves att genom jordbrukets egna representeranter få detsammas intressen bevakade.

I sitt nu förevarande yttrande har arbetsutskottet vidare gjort gällande, att de huvudsakliga uppgifter, som med hänsyn till jordbruksnäringens förhållanden och önskemål vid en yrkes- och driftsundersökning borde lösas, syntes arbetsutskottet vara följande:

För de jordbesittande och brukande yrkesutövarnas del ville man hava kännedom om, i vad mån de vore utgångna från jordbrukarehem eller från sådana inom andra yrken; ålder vid tillträde av det självständiga jordbruket — i förekommande fall även, när övergången från brukare till besittarestadiet ägde rum — möjligen även sättet för åtkomsten av jordegendom, genom köp eller arv, samt i sistnämnda fallet även om och hur utlösning av medarvingar ägt rum; förutvarande yrkeställningar under den tid, vederbörande tillhört jordbruket eller yrke före tillträde till jordbruk; vidare vore det, då det syntes vara just hemmansägareklassen, som hade att redovisa den största befolkningsförlusten inom näringen, av synnerligen stor vikt att få reda på, vart barnen från dessa hem toge vägen, alltså i vad mån de överfördes till andra ställningar inom jordbruksyrket eller till andra och i så fall vilka näringar.

Speciellt önskemål av driftsräkningsnatur beträffande nu omhandlade yrkesgrupp vore det att få kännedom om antalet anställda i olika yrkeskategorier hos ägare eller brukare inom skilda storleksklasser av jordbruk och i skilda delar av landet. Härvid finge jämväl erinras om, att man genom en driftsräkning skulle kunna erhålla ett betydligt bättre material för bedömande av frekvensen beträffande ifrågakommande anställnings- och löneformer, än det, som socialstyrelsens nuvarande årliga lönestatistik gäve, och härigenom för framtiden väsentligt höja värdet av denna statistik.

Beträffande den icke besittande eller brukande jordbruksbefolkningen gällde i tillämpliga delar, vad här nyss sagts. Särskilt låge det härvidlag stor vikt på att få kännedom om, i vad mån de ur hithörande hem utgångna barnen kvarstannade inom yrket och där avancerade, samt vid vilken åldertidpunkt, från det de en gång ingått såsom yrkesutövare inom jordbruket, de lämnade detsamma.

Speciella önskemål av dels folk-, dels yrkes- och dels driftsräknings-

natur vore beträffande denna grupp: genomförandet av en mera distinkt uppdelning i yrkeskategorier, varvid framhållits, att folknäringsgruppen »övriga jordbruksarbetare» ovillkorligen borde särskiljas i sina båda delar »fria jordbruksarbetare» samt ogifta drängar. Beträffande de förra vore det önskligt få utrönt, i vad mån de hämtade sitt uppehälle även utanför jordbruket, vore stationära, i besittning av egna hem etc.

Såsom några allmänna önskemål kunde det framhållas att få en grundligare kännedom om, i vad mån inom jordbruket redovisad arbetskraft toges i periodisk användning även inom andra yrken.

I redovisningen för åldersfördelningen bland manliga utövare torde vidare särskillnad böra ske mellan »yrkesutövare» och hos dem redovisade, yrkesutövande »barn och mågar», liksom det även i fråga om en näring, inom vilken kvinnlig arbetskraft komme till användning i så stor utsträckning, som inom jordbruket, behovet även av en kvinnlig åldersredovisning vore framträdande.

Slutligen har arbetsutskottet i sitt yttrande i ämnet framhållit den stora vikten av, att, vare sig det bleve fråga om en folkräkning enligt utvidgat program eller en dylik i samband med en verklig yrkesräkning eller kombinerad yrkes- och driftsräkning, de härav intresserade näringarna bleve i tillfälle att på ett sätt, som för dem fullt tryggade möjligheterna att göra sina önskningar gällande, deltaga i det planläggande arbetet. En lämplig utväg syntes det vara, att planläggningen finge ske genom en särskild kommission, vari, förutom representanter för de intresserade ämbetsverken samt den statistiska vetenskapen, inginge sådana för landets väsentligare näringslivsområden.

I det utlåtande, som nästföregående år avgivits av statistiska centralbyrån, uttalade sig detta ämbetsverk huvudsakligen av ekonomiska skäl för att söka åstadkomma en tillförlitlig yrkesstatistik genom partiella förbättringar vid insamlingen och bearbetningen av primäruppgifterna till centralbyråns nuvarande yrkesstatistik i samband med folkräkningarna.

Kommerskollegium har i sitt till riksdagens vederbörande utskott avgivna utlåtande framhållit, hurusom, då kollegium jämlikt kungl. kungörelserna den 16 maj 1913 och den 5 februari 1915 fått sig ålagt att på grundval av uppgifter, avgivna av vederbörande näringsidkare, femårsvis uppgöra en mera fullständig statistik över hantverkare och handlande ån den, som kollegium för närvarande publicerade, det för kollegium vore synnerligen angeläget, icke blott att en utredning rörande åstadkommande av en förbättrad yrkesstatistik — vare sig genom fullständigare uppgifter i samband med folkräkningarna eller genom en allmän yrkesräkning kom-

me till stånd, utan även att utredningens resultat kunde föreligga, innan kollegium för fullgörande år 1921 av sitt nämnda uppdrag behövde vidtaga sådana mått och steg, vilka tilläventyrs eljest skulle åsamka omgång och onödig kostnad.

I det av socialstyrelsen innevarande år avgivna utlåtande i ämnet har styrelsen, under hänvisning till sitt år 1918 avgivna yttrande i ämnet, såsom sin mening ånyo framhållit, att en rationell yrkesstatistik, medförande därmed avsedd nytta, allenast stode att vinna genom en allmän yrkesräkning, men att, innan en sådan igångsattes, frågan borde underkastas en grundlig och allsidig utredning, varvid givetvis de av statistiska centralbyrån framförda synpunkterna rörande en förbättrad yrkesstatistik i samband med fullständigare uppgifter till folkräkningarna borde beaktas.

Svenska arbetsgivareföreningen har i sitt avgivna utlåtande såsom synnerligen betydelsefullt vid en yrkesräkning framfört tanken på de vid mantalsskrivningsförrättningar närvarande kommunalombudens behöriga utökning och fastare organisation såsom ett slags permanenta mantals- och yrkesnämnder.

Beträffande särskilt det av Sveriges allmänna lantbrukssällskaps arbetsutskott avgivna och ovan återgivna utlåtande, har däri framförts en mängd önskemål, som synas riksdagen böra bliva föremål för närmare övervägande.

En betydelsefull åtgärd för förbättring av yrkesuppgifterna i mantalsförteckningarna vore sålunda upphävande av den allmoge och mindre skrivkunniga på landsbygden nu medgivna rätt att lämna muntliga uppgifter till mantalsskrivningarna samt införande av obligatoriska skriftliga uppgifter. En sådan åtgärd föreslogs av Eders Kungl. Maj:t till 1909 års riksdag, men vann då icke riksdagens bifall. Enligt riksdagens förmenande torde numera tiden vara mogen för ett förnyat övervägande av denna fråga.

Av det nu anförda torde framgå, att så många och svårlösta spörsmål föreligga i samband med yrkesstatistikens förbättrande, att en utredning bör komma till stånd.

Av den underdåniga skrivelse, som är bilagd statistiska centralbyråns utlåtande innevarande år, framgår, att centralbyrån, efter det motionärernas förslag blivit väckt, hemställt om bemyndigande för byrån att tillkalla högst sex sakkunniga personer »för att inom ämbetsverket biträda vid utredning av lämpligaste sättet för införskaffande av primäruppgifter till nästa folkräkning, eventuellt angående anordnande av en särskild yrkesräkning». Centralbyrån har som sakkunniga tänkt sig en representant

för häradsskrivarna, en representant för de tjänstemän, som hava mantals-skrivningen i städerna sig ålagd, en prästman samt tre på de ekonomiska och sociala områdena särskilt sakkunniga personer, nämligen en representant för jordbruket, en för industrien och en för de sociala intressena. I annat sammanhang angives som uppgift för den ifrågasatta utredningen, att denna borde i första rummet avse att undersöka möjligheten att till den stundande folkräkningen införskaffa ett primärmaterial, som även ur yrkessynpunkt tillfredsställde rimliga anspråk. Därest det skulle visa sig, att man icke på denna väg kunde ernå ett tillfredsställande resultat, borde även undersökas möjligheten och sättet för anordnande av en särskild yrkesräkning efter kontinentalt mönster. Utredningen torde jämväl böra omfatta vissa andra frågor rörande primärmaterialet för nästa folkräkning, t. ex. uppgifterna om fördelningen på hushåll.

Gentemot planen för den av statistiska centralbyrån sålunda ifrågasatta utredningen vill riksdagen med hänsyn till det livliga intresse för yrkesstatistikens förbättring, som enligt de inkomna utlåtandena förefinnes inom näringslivet och på det sociala området, framhålla, att utvägen att lösa förevarande fråga genom en särskild yrkesräkning synes böra bliva föremål för självständigt bedömande och icke blott komma i fråga som en möjlighet i andra hand.

Ett önskemål, som riksdagen velat ha särskilt framfört såsom föremål för den blivande utredningen, är frågan, på vilket sätt resultatet av de insamlade yrkesuppgifterna må kunna skyndsamt komma intresserade till godo. Enligt erfarenheten tager den fullständiga bearbetningen av en yrkesräkning flera år, och med de hastiga växlingar inom samhällslivet, som nu äga rum på många områden, kan det annars lätt hända, att resultatet av en gjord utredning är föråldrat redan vid publicerandet.

På grund av vad riksdagen sålunda anført får riksdagen anhålla, det Eders Kungl. Maj:t täcktes föranstalta om en allsidig utredning, på vilket sätt behovet av en förbättrad yrkesstatistik må kunna bäst tillgodoses, samt, därest så befinnes erforderligt, för riksdagen framlägga de förslag, som av utredningen kunna föränledas.

Stockholm den 7 maj 1919.

Med undersätlig vördnad.